

УДК 657:342.734

DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.88.324952>

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В ОБЛІКОВОМУ ТА ПОДАТКОВОМУ АСПЕКТАХ

*Кірдіна О.Г., д.е.н., професор (УкрДУЗТ),
Орлова В.М., к.е.н., доцент (УкрДУЗТ),
Голінський Д.В., магістр (УкрДУЗТ)*

Право на працю охоплює всі форми праці, включаючи найману роботу, самозайнятість, надомну роботу та іншу діяльність, що приносить дохід. Право на працю не слід розуміти як абсолютне та безумовне право на отримання роботи. Натомість право на гідну працю слід розглядати як право кожного мати можливість заробляти собі на життя роботою прийнятної якості, з адекватним рівнем доходу та з належним рівнем соціального захисту. Реалізація права на працю потребує комплексного підходу, що включає створення сприятливих економічних умов, посилення контролю за дотриманням трудових стандартів та активну роль держави у забезпеченні соціальної справедливості. Чіткий бухгалтерський облік заробітної плати, соціальних виплат і податків сприяє захисту прав працівників, прозорості фінансових потоків, а також відповідності вимогам податкового законодавства. Це є важливим елементом забезпечення справедливого доходу і соціального захисту для кожного працівника.

Ключові слова: право на працю, ринок праці, трудові витрати, організація обліку, податковий облік

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE RIGHT TO WORK IN ACCOUNTING AND TAX ASPECTS

*Kirdina O.G., Doctor of Economics, Professor (USURT),
Orlova V.M., PhD of Economics, Associate Professor (USURT),
Holinskyi D.V., master's degree (USURT)*

The right to work covers all forms of work, including wage employment, self-employment, home-based work and other income-generating activities. The right to work should not be understood as an absolute and unconditional right to work. Instead, the right to decent work should be seen as the right of everyone to have the opportunity to earn their living through work of acceptable quality, with an adequate level of income and with an adequate level of social protection. Most developed countries have been systematically

collecting labour market data since the early twentieth century. Population and establishment censuses, household and enterprise surveys on the labour force, working hours, earnings and labour costs, as well as population, tax and social security registers provide data for monitoring labour market developments on a regular basis. However, despite the availability of a wide range of information, researchers, statisticians and policymakers face some serious challenges in obtaining a satisfactory picture of the labour market situation. If we look at the relationship between labor taxation and employment, we can conclude that it varies across countries. This is due to a number of factors, namely: the different structure of labor markets in countries, economic and industrial systems, education systems and government priorities. The question of the extent to which labor taxation affects employment has been the subject of many academic works for a long time. A significant part of the research has tried to explain why taxation - to the extent that it affects at all - has such a different degree of impact on employment in different countries. The implementation of the right to work requires a comprehensive approach, which includes the creation of favorable economic conditions, strengthening control over compliance with labor standards and an active role of the state in ensuring social justice. Clear accounting of wages, social benefits and taxes contributes to the protection of workers' rights, transparency of financial flows, as well as compliance with tax legislation. This is an important element in ensuring fair income and social protection for every worker.

Key words: *right to work, labor market, labor costs, accounting organization, tax accounting.*

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Право на працю – одне з основних соціально-економічних прав людини, закріплене в міжнародних документах, зокрема у Загальній декларації прав людини (стаття 23) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (стаття 6). Це право передбачає можливість кожної людини на отримання роботи, справедливі умови праці та захист від безробіття. Ключовими стандартами права на працю є створення умов для гідної праці, рівного доступу до зайнятості, забезпечення безпеки на робочому місці та справедливих трудових відносин. Ці принципи відображені в Конвенціях МОП (Міжнародної організації праці), зокрема у Конвенції №122 про політику в галузі зайнятості та Конвенції №87 про свободу асоціації.

Конституційні гарантії права на працю в Україні. Конституція України (стаття 43) гарантує право на працю, яке включає можливість заробляти на життя працюючи, вільно обраною або прийнятою, а

також захист від примусової праці. Водночас законодавчо закріплені основні права та обов'язки працівників і роботодавців для забезпечення належних умов праці.

Незважаючи на законодавчі гарантії, українські працівники стикаються з численними проблемами: високий рівень безробіття, низька заробітна плата, нестабільність зайнятості, порушення прав трудових мігрантів. Ці реалії демонструють розрив між задекларованими стандартами і фактичним станом справ на ринку праці. Значна частина економіки України знаходиться в тіні, що призводить до поширення нелегальної зайнятості. Це позбавляє працівників соціальних гарантій, захисту прав, пенсійного забезпечення та знижує надходження до державного бюджету. Українські трудові мігранти стикаються з дискримінацією, відсутністю правового захисту та ризиком експлуатації за кордоном. Необхідне укладення міжнародних угод та правове регулювання для захисту їх прав.

Аналіз останніх досліджень і

публікацій. Проблематика питання визначення права на працю знайшла своє відображення у роботах багатьох науковців. Слід зазначити, що це питання розглядається не тільки в економічній науці, а має широке коло досліджень з точки зору державного управління, законодавчого та правового урегулювання, інформаційного забезпечення. У роботі В. Іськова визначається право на працю як соціальна та правова категорія [1]. Тихонюк О.В. та Ярош І.С. визначають правові обмеження у гарантіях права на працю [2]. У статті Китайгородської В.В. узагальнено законодавчо-правові підходи до визначення сутності поняття «право на працю» як наукової дефініції [3]. Серед вчених-економістів слід відзначити низку праць, у якій розкривається сутність права на працю у різних аспектах. Проблематика формування та функціонування ринку праці розглянута у роботах Андейцевої І.А. [4], Штундер І.О. [5]. Дослідження облікового аспекту права на працю знайшло своє відображення у роботах Подолянчук А.О. [6], Мардус Н.Ю., Селюкова Д.С. [7], Овсюк Н.В., Вільман І.Ю. [8]. Теоретичні та практичні аспекти податкового обліку праці досліджуються у роботах Балан О.Д., Савченко Ю.К. [9], Гуріної Н.В., Басюк А.М. [10], Іванчук Н.В. [11].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Не дивлячись на значку кількість досліджень, на нашу думку, окремої уваги потребує визначення права на працю у відповідності до основ облікового та податкового аспектів.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення взаємозв'язку між обліковим і податковим аспектом права на працю та їх впливу на формування ринку праці, забезпечення соціальних гарантій зайнятого та безробітного населення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праця необхідна для гідного життя людей. Це не лише

забезпечує нас засобами до існування, але й сприяє нашому індивідуальному розвитку та зміцнює громади та суспільство загалом. Однак не всяка робота сприяє позитивному особистому та професійному розвитку; тільки гідна праця може підтримувати гідне життя. Право на працю є правом людини, яке часто називають соціальним та економічним правом. Право на працю означає більше, ніж можливість працювати.

Право на гідну працю закріплено в ряді міжнародних і регіональних договорів, зокрема в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про права дитини, Конвенції МОП, Європейську соціальну хартію та Хартію основних прав Європейського Союзу.

Право на працю охоплює всі форми праці, включаючи найману роботу, самозайнятість, надомну роботу та іншу діяльність, що приносить дохід. Право на працю не слід розуміти як абсолютне та безумовне право на отримання роботи [2]. Натомість право на гідну працю слід розглядати як право кожного мати можливість заробляти собі на життя роботою прийнятної якості, з адекватним рівнем доходу та з належним рівнем соціального захисту. Отже, право на гідну працю має три виміри прав: право на працю, права у сфері праці та право на належний соціальний захист [3].

Право на працю означає, що у державі має бути створене соціальне, економічне та фізичне середовище, в якому всі люди мають можливість заробляти собі на існування працею, яка відповідає їхній гідності. Наприклад, для забезпечення права на працю держава зобов'язана прийняти та реалізувати національну стратегію зайнятості; реалізувати програми технічної та професійної підготовки; захистити працівників від незаконного звільнення;

створити закони, які захищають людей від будь-якої форми дискримінації в доступі до роботи.

Права у сфері праці. Кожен має право на справедливі та сприятливі умови праці, включаючи безпеку на робочому місці, справедливу заробітну плату, рівну винагороду за працю рівної цінності, рівні можливості, розумну тривалість праці та відпочинку. Отже, право на гідну працю передбачає заборону примусової праці, дитячої праці та умов праці, схожих на рабство.

Належний соціальний захист. Право на гідну працю також означає, що держава зобов'язана створити добре продумані та адекватні механізми соціального захисту для осіб, які постраждали від політичної чи економічної кризи і тому не можуть отримати постійну роботу [1].

Обліковий аспект права на працю. Більшість розвинених країн систематично збирають дані про ринок праці з початку двадцятого століття. Переписи населення та установ, обстеження домогосподарств і підприємств щодо робочої сили, робочого часу, заробітків і витрат на оплату праці, а також реєстрові дані про населення, податки та соціальне забезпечення надають дані для моніторингу розвитку ринку праці на регулярній основі. Однак, незважаючи на наявність різноманітної інформації, дослідники, статистики та політики стикаються з деякими серйозними проблемами в отриманні задовільного уявлення про ситуацію на ринку праці. Ці труднощі зумовлені наступними проблемами.

Поява суперечливих результатів між джерелами даних: загалом різні статистичні дані ринку праці не лише використовують різні контрольні сукупності, одиниці вимірювання, базові періоди та визначення, але й усі вони містять помилки вибірки та не пов'язані з вибіркою дані. Відсутність порівнянності між різними джерелами може навіть призвести до суперечливих результатів.

Відсутність глобального огляду даних про ринок праці: кожне доступне джерело даних про працю описує частину ринку праці та пов'язані з ним аспекти. Цей фрагментарний підхід призводить як до дублювання, так і до прогалин в описі.

Труднощі та обмеження в описі динаміки ринку праці: більшість опитувань представляють лише ситуацію на певний момент часу або чисті зміни між двома моментами часу. На них не видно грубих змін. Часто неможливо повністю зрозуміти важливі явища ринку праці без знання динамічної взаємодії.

Зв'язки між даними ринку праці та іншими статистичними системами часто відсутні: зв'язки між даними ринку праці та даними з національних рахунків є найбільш помітними на момент, але посилення на статистику населення чи освіти також мають бути чіткими.

З цими проблемами стикається кожна країна з розвинутою системою статистики ринку праці. Тому на початку вісімдесятих років було розпочато широке міжнародне обговорення, щоб з'ясувати, як подолати ці труднощі в інтегрованих рамках. Запропоноване рішення отримало назву «Рахунки праці» або «Система обліку праці». Хоча системи в різних країнах знаходяться на різних стадіях розвитку, і країни іноді обирають різні рішення для проблем, з якими вони стикаються, усі вони згодні щодо основних принципів, які лежать в основі цих рахунків. Розробка трудових рахунків дає їм нові можливості для доповнення, представлення та вдосконалення існуючої статистики праці.

Податковий аспект права на працю. Якщо спостерігати за зв'язком між оподаткуванням праці та зайнятістю, то можна зробити висновок, що він різниться в різних країнах. Це обумовлено низкою факторів, а саме: різною структура ринків праці у країнах, економічних і промислових систем, системи освіти й урядових пріоритетів.

Питання, якою мірою

оподаткування трудових доходів впливає на зайнятість, є предметом багатьох наукових робіт протягом тривалого часу. Значна частина досліджень намагалася пояснити, чому оподаткування – у тій мірі, в якій воно взагалі впливає – має такий різний ступінь впливу на зайнятість у різних країнах [5].

Якщо оподаткування праці справді негативно впливає на зайнятість, то це ставить уряд в положення, коли потрібно шукати компроміс між двома важливими пріоритетами. З одного боку, уряд повинен підтримувати високі податки, щоб фінансувати різні види соціальних програм, оскільки оподаткування праці є важливим джерелом доходу.

З іншого боку, максимізація зайнятості є важливою з соціальної та економічної точки зору. Високий рівень зайнятості має вирішальне значення для підтримки великої бази оподаткування, але безробіття також має значні соціальні недоліки для суспільства, не кажучи вже про високі особисті витрати для тих осіб, які з ним стикаються [5].

Побудова ринку праці, максимально нечутливого до негативних наслідків оподаткування праці, означає, що цього компромісу можна уникнути якомога більшою мірою. Це дозволить уряду підтримувати необхідні рівні оподаткування, водночас уникаючи витрат, пов'язаних з безробіттям.

Базою оподаткування трудових доходів зайнятої частини населення країни є заробітна плата, отримана за місцем основної роботи. Бухгалтерський облік фіксує заробітну плату як один із головних витратних елементів підприємства, а податковий облік – як базу для розрахунку податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), військового збору та єдиного соціального внеску (ЄСВ), що забезпечує соціальний захист працівників. Податкове навантаження на заробітну плату знижує її фактичний розмір, що може обмежувати економічні можливості працівників. Бухгалтерський облік

дозволяє чітко визначити суму податкових відрахувань, забезпечуючи прозорість і можливість контролю над доходами працівників. Бухгалтерія веде облік відпускних, лікарняних і компенсаційних виплат, що забезпечують працівникам доступ до додаткових соціальних гарантій. Податковий облік цих виплат передбачає окремі правила для визначення ПДФО та ЄСВ, які мають бути правильно застосовані для дотримання законодавства. Законодавство гарантує підвищену оплату за роботу в понаднормовий час і в нічний період, що потребує точного обліку і спеціального оподаткування [10]. Це забезпечує захист прав працівників на справедливую оплату праці та прозорий облік таких витрат для контролю з боку державних органів. Податкові органи контролюють своєчасність сплати податків з доходів працівників, зокрема ПДФО та ЄСВ. Це забезпечує відповідність витрат підприємств на оплату праці стандартам, що захищає права працівників на належне соціальне забезпечення та доходи. Порушення правил обліку та сплати податків, пов'язаних із заробітною платою, призводить до штрафних санкцій і відповідальності. Бухгалтерія відіграє ключову роль у попередженні таких порушень та забезпеченні прав працівників на отримання своєчасної і справедливої оплати праці.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у даному напрямку. Реалізація права на працю потребує комплексного підходу, що включає створення сприятливих економічних умов, посилення контролю за дотриманням трудових стандартів та активну роль держави у забезпеченні соціальної справедливості.

Чіткий бухгалтерський облік заробітної плати, соціальних виплат і податків сприяє захисту прав працівників, прозорості фінансових потоків, а також відповідності вимогам податкового законодавства. Це є важливим елементом

забезпечення справедливого доходу і соціального захисту для кожного працівника.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іськов В. Право на працю як соціальна та правова категорія. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. №1(37). С. 142-146.

2. Тихонюк О.В., Ярош І.С. Право на працю як фундаментальне право людини та співвідношення карантинних обмежень з правом на працю. *Аналітично-порівняльне законодавство*. 2022. №5. С. 113-120.

3. Китайгородська В.В. Поняття та зміст права людини на працю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). С. 161-165.

4. Андрейцева І.А. Ринок праці України: сучасні тенденції. *Економіка та суспільство*. 2021. №18: веб-сайт: URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/472/454> (дата звернення: 24.09.2024)

5. Штундер І.О.. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. №40: веб-сайт: URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398> (дата звернення: 20.10.2024)

6. Подолянчук А.О. Оплата праці та розрахунки з працівниками в умовах воєнного стану: трудові відносини та обліковий аспект. *Ефективна економіка*. 2022. №5: веб-сайт: URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2022/83.pdf (дата звернення: 15.11.2024)

7. Мардус Н.Ю., Селюков Д.С. Теоретичні основи обліку і аудиту формування та використання коштів на оплату праці на підприємствах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №13. С. 581-584.

8. Овсюк Н.В., Вільман І.Ю. Особливості організації обліку праці та її оплати. *Економіка та суспільство*. 2016.

№6. С. 379-383.

9. Балан О.Д., Савченко Ю.К. Оплата праці та її соціально-економічні аспекти. *Агросвіт*. 2018. №10. С. 22-26.

10. Гуріна Н.В., Басюк А.М. Організація обліку оплати праці на підприємства: проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка і суспільство*. 2021. №23: веб-сайт: URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/156/150> (дата звернення: 01.12.2024)

11. Іванчук Н.В. Податкові аспекти формування фонду оплати праці на підприємствах в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка»*. 2017. №5(33). С. 96-101.

REFERENCES

1. Isjkov V. (2024) Pravo na pracju jak socialjna ta pravova kateghorija [The right to work as a social and legal category]. *Aktualjni problemy pravoznavstva*. №1(37). pp. 142-146.

2. Tykhonjuk O.V., Jarosh I.S. (2022) Pravo na pracju jak fundamentaljne pravo ljudyny ta spivvidnoshennja karantynnykh obmezhenj z pravom na pracju [The right to work as a fundamental human right and the relationship between quarantine restrictions and the right to work]. *Analitychno-porivnjajlne zakonodavstvo*. №5. pp. 113-120.

3. Kytajghorodsjka V.V. (2019) Ponjattja ta zmist prava ljudyny na pracju [The concept and content of the human right to work]. *Prykarpatskyj jurydychnyj visnyk*. Vol. 3(28). pp. 161-165.

4. Andrejceva I.A. (2021) Rynok praci Ukrainy: suchasni tendenciji [Labor market of Ukraine: current trends]. *Ekonomika ta suspiljstvo*. №18. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/472/454> (in Ukrainian).

5. Shtunder I.O. (2022) Rynok praci Ukrainy v umovakh vojennogho stanu [The labor market of Ukraine under martial law].

- Ekonomika ta suspiljstvo*. №40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398> (in Ukrainian).
6. Podoljanchuk A.O. (2022) Oplata praci ta rozrakhunky z pracivnykamy v umovakh vojennoho stanu: trudovi vidnosyny ta oblikovyj aspect [Remuneration and settlements with employees under martial law: labor relations and accounting aspects]. *Efektivna ekonomika*. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/83.pdf (in Ukrainian).
7. Mardus N.Ju., Seljukov D.S. (2016) Teoretychni osnovy obliku i audytu formuvannja ta vykorystannja koshtiv na oplatu praci na pidpryjemstvakh [Theoretical foundations of accounting and auditing of the formation and use of funds for labor remuneration at enterprises]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*. №13. pp. 581-584.
8. Ovsjuk N.V., Viljman I.Ju. (2016) Osoblyvosti orghanizaciji obliku praci ta jiji oplaty [Features of organizing labor accounting and its payment]. *Ekonomika ta suspiljstvo*. №6. pp. 379-383.
9. Balan O.D., Savchenko Ju.K. (2018) Oplata praci ta jiji socialjno-ekonomichni aspekty [Remuneration and its socio-economic aspects]. *Aghrosvit*. №10. pp. 22-26.
10. Ghurina N.V., Basjuk A.M. (2021) Orghanizacija obliku oplaty praci na pidpryjemstva: problemy ta shljakhy jikh vyrishennja [Organization of payroll accounting at enterprises: problems and ways to solve them]. *Ekonomika i suspiljstvo*. №23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/156/150> (in Ukrainian).
11. Ivanchuk N.V. (2017) Podatkovi aspekty formuvannja fondu oplaty praci na pidpryjemstvakh v Ukrajinі [Tax aspects of the formation of the payroll fund at enterprises in Ukraine]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija», serija «Ekonomika»*. №5(33). pp. 96-101.